

วิกฤติวิพากษ์

“ความรุนแรงที่ไม่สามารถควบคุมได้ ไม่ใช่กระแสเสียงแห่งความโกรธเกรี้ยว
ไม่ใช่ลัทธิชาตญาณแห่งความป่าเถื่อนทารุณ ไม่ใช่แม้กระทั่งผลของความคับแค้นใจ
แต่เป็นการซ่อมสร้างตนเองใหม่ของมนุษย์...

ชนพื้นเมืองรักษาความเจ็บป่วยจากโรคอาณานิคมโดยการขับไล่ด้วยอาวุธ...

ในวันแรก ๆ ของการปฏิวัติ คุณต้องฆ่า

การยิงปืนใส่ชาวยุโรปให้ตายตกไปตามกันเปรียบเสมือนการยิงปืนนัดเดียวได้นกสองตัว

คือเพื่อที่จะทำลายทั้งระบอบที่กดขี่และผู้ที่ถูกกดขี่ไปพร้อมกัน”

(Sartre 1961)

ข้อความที่ผู้เขียนยกมาในข้างต้น เป็นของนักปรัชญาและปัญญาชนสาธารณะที่ทรงอิทธิพลที่สุดคนหนึ่งของฝรั่งเศส ฌ็อง-ปอล ซาทร์ (Jean-Paul Sartre) ในปี 1961 เขาชี้ให้เห็นว่าความรุนแรงไม่ได้เป็นเพียงวิถีแห่งการปลดปล่อยทางการเมืองเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นวิถีแห่งการสร้างตัวตนอย่างเต็มใจ (subjectivation) นั่นคือการตระหนักรู้ว่าตนเองเป็นเสรีชนที่มีการมีอิสรภาพจะช่วยปลดปล่อยตนเองออกจากความกลัวตาย ซาทร์เห็นว่าการต่อต้านขัดขืนด้วยความรุนแรง มนุษย์คนใหม่จะถือกำเนิดขึ้นในฐานะมนุษย์ที่จุดจบของชีวิต ในขณะที่ระบอบและผู้กดขี่ปรารถนาดอกผลหลังได้รับชัยชนะ มนุษย์คนใหม่ที่ปฏิบัติการต่อต้านกลับปรารถนาชัยชนะมากกว่าการมีชีวิตรอด โดยทั่วไปผู้คนค้นหาความเป็นมนุษย์ในอีกด้านหนึ่งของความตายและความสิ้นหวัง แต่คนเหล่านี้ค้นหาความเป็นมนุษย์ในด้านที่พ้นไปจากความตายและความทุกข์ทรมาน การวิพากษ์ระบอบอาณานิคมและฉายให้เห็นวิธีคิดต่อความรุนแรงเช่นนี้ สร้างความเข้าใจใหม่ ๆ ต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม ณ ช่วงเวลานั้น

บริบทที่ชี้ให้เห็นแง่มุมว่าด้วยความรุนแรงของซาทร์เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1950-1970 ของยุโรป อันเป็นช่วงเวลาหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองและการปลดปล่อยอาณานิคมตะวันตก ซึ่งนักปรัชญาการเมืองสายมาร์กซิสต์จากดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศส ฟรานซ์ ซอมาร์ ฟานอน (Frantz Omar Fanon) (1961) เห็นว่าความรุนแรงที่ระบอบอาณานิคมกระทำการข่มขู่และลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ถีบให้ชนพื้นเมืองถูกปฏิบัติเสมือนเป็นสิ่งมีชีวิตสายพันธุ์อื่น ต่อเมื่อชนพื้นเมืองตระหนักได้ว่าตนเองมีสถานะเฉกเช่นมนุษย์ไม่ต่างไปจากเจ้าอาณานิคม การก่อกบฏจึงเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นการขับไล่และรื้อถอนโครงสร้างที่กดขี่อย่างใดก็ดี ในช่วงเวลาปัจจุบัน หากเราลองจินตนาการถึงสถานการณ์สงครามโดยแทนที่อิสราเอลสำหรับชาวยุโรป และแทนที่ปาเลสไตน์สำหรับชนพื้นเมือง ซึ่งคนกลุ่มหลังโจมตีคนกลุ่มแรกในฐานะการตอบโต้ที่คนกลุ่มแรกเข้ายึดครองดินแดนหลังสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง ดิดีเยร์ ฟาแซง (Didier Fassin) (2019) เห็นว่าหากซาทร์ยังมีชีวิตอยู่และออกมาให้ความเห็นถึงสถานการณ์การสู้รบดังกล่าวด้วยทัศนคติต่อความรุนแรงข้างต้น เขาอาจถูกกล่าวหา

ว่าเป็นผู้ต่อต้านชาวยิวโดยไม่สนใจประเด็นที่เคยพูดไว้ก่อนหน้านี้¹ และอาจถูกดำเนินคดีในฐานะ การแสดงออกอันเป็นการสนับสนุนการก่อการร้ายภายใต้กฎหมายใหม่ของฝรั่งเศส² การ วิพากษ์ในโลกปัจจุบันเดินทางมาถึงสถานการณ์ที่หดแคบลงอย่างน่าวิตก เนื้อหาของบทความนี้ เป็นการทบทวนตรวจสอบการวิพากษ์ที่เสื่อมถอยลงในโลกปัจจุบัน ภายใต้คำถามว่าสถานะของ การวิพากษ์ในปัจจุบันเป็นอย่างไร สถานการณ์ที่ตกต่ำลงนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ตลอดจน โลกวิชาการมีข้อเสนอต่อความเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างภายใต้วิกฤติของการวิพากษ์ในช่วงเวลา ปัจจุบัน

***

สองทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 21 เต็มไปด้วยการเกิดขึ้นของปัญหาต่าง ๆ ในระดับ โลก เทคโนโลยีต่าง ๆ อาทิ สื่อดิจิทัลและเครือข่ายสังคมออนไลน์ เป็นปัจจัยที่วางเงื่อนไขสำคัญ ต่อการรับรู้ปัญหาและการแสดงความคิดเห็น (Hart 2015) การทำความเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ของผู้คนมีลักษณะไร้ฐาน (baseless) เพราะการนำเสนอของสื่อมวลชนที่สร้างทำเป็นรู้ดีและ การตีความของนักวิชาการหน้าจ่อ มักเป็นการนำทฤษฎีสำเร็จรูปมาวนใช้ซ้ำ ๆ หรือไม่ก็นำ แนวคิดทางสังคมต่าง ๆ มาใช้แบบตื้นเขิน เพื่อสร้างความเข้าใจบางอย่างในวาระของตนเอง สภาพการณ์ดังกล่าวมีส่วนอย่างสำคัญต่อสังคมที่ระส่ำระสาย เพราะความเข้าใจของผู้คนอยู่ใน ลักษณะคลอนแคลนจากการขาดความคิดไตร่ตรองด้วยข้อมูลที่ถูกต้องครบถ้วน ข่าวสารต่าง ๆ ถูกปรุงแต่ง พาดหัว สรุปลง และป้อนเข้าสู่การรับรู้ของผู้ชมในทำนองว่าถูกคิดวิเคราะห์ แยกแยะมาให้แล้ว หรือไม่ก็เป็นการนำเสนอข้อเท็จจริงบางส่วนที่อ้างเข้าว่าเป็นการรวบรวม ข้อเท็จจริงทั้งหมด ในขณะที่คลื่นของเหตุการณ์ที่สลับซับซ้อนซึ่งซัดสาดเข้ามายังสังคมแต่ละ ระลอก ๆ ทำให้นักวิชาการจริง ๆ หัวหมุนเพราะขาดข้อมูล เวลา เครื่องไม้เครื่องมือ รวมไปถึง ทรัพยากรที่เพียงพอในการทำความเข้าใจอย่างถี่ถ้วน การเผชิญหน้ากับการเพิ่มขึ้นอย่าง มหาศาลของข่าวปลอม (fake news) และทฤษฎีสมคบคิด (conspiracy theories) ที่ เลียนแบบข้อมูลข่าวสารอย่างแนบเนียนเสียจนดูเหมือนเป็นการคิดเชิงวิพากษ์ ภายใต้การ แพร่หลายของสื่อและเครือข่ายสังคมต่าง ๆ ยิ่งซ้ำให้วิกฤติของการคิดวิพากษ์เพื่อทำความเข้าใจ เรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคมของผู้คนเลวลง

ปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นเป็นวงกว้างในปัจจุบันคืออาการตาสว่าง (woke) ซึ่งผู้คนที่เคยเพิกเฉยหรือมองไม่เห็นปัญหาทางสังคมเกิดความเข้าใจและออกมา

¹ ชาห์เคยเขียนบทความ *Reflections on the Jewish Question* (1946) ซึ่งอธิบายถึงอคติและการเลือก ปฏิบัติต่อชาวยิวภายหลังจากการปลดปล่อยปารีสออกจากกรยึดครองของเยอรมันในปี 1944

² กฎหมายต่อต้านการก่อการร้ายของฝรั่งเศสเริ่มบังคับใช้เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2560 เป็นช่วงเวลาสองปีให้ หลังจากเหตุโจมตีในปารีส เดือนพฤศจิกายน 2558 (November 2015 Paris attacks) อย่างไรก็ตาม ผู้เชี่ยวชาญด้านสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติให้ความเห็นว่า กฎหมายดังกล่าวส่งผลกระทบต่อสิทธิ เสรีภาพและความเคลื่อนไหวทางสังคมด้วย

วิพากษ์วิจารณ์ เรียกร้อง ถกเถียง หรือเคลื่อนไหวในปัญหาที่พวกเขาไม่เคยรับรู้หรือแม้แต่ตระหนักถึง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เคยยั่วยุกันมากับอาการตาสว่างคือการแสวงหาความจริง หรือก็คืออาการตาสว่างเท็จ (fake woke) นิยามของการแสวงหาความจริงปรากฏตั้งแต่การเข้าร่วมถกเถียงแต่ไม่สร้างความเปลี่ยนแปลงหรือความเข้าใจใหม่ ๆ การยุยงให้เกิดการแบ่งเขาแบ่งเรา และถ่วงความแตกแยกในสังคมจนยากประสานกันได้ในทางความคิด การออกมาเคลื่อนไหว เรียกร้องเพราะที่นักรหาความสนใจหรือแม้แต่การอุดหนุนทางการเงิน ตลอดไปจนถึงการนำเสนอข้อมูลข่าวสารตามกระแสสังคมเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคและการซื้อโฆษณาในมิติการสื่อสารมวลชนและการตลาด ความพยายามที่จะตาสว่าง (trying to be woke) ไปตามกระแสโดยปราศจากความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องครบถ้วน มุ่งสร้างข้อถกเถียงที่เน้นเอาชนะเชิงฝีปากและเล่ห์เหลี่ยม ใช้ความเป็นอาจารย์และความเป็นวิชาการนำหน้าเพื่อชี้นำสังคมโดยแอบซ่อนวาระทางการเมืองและผลประโยชน์ ตลอดจนนำเสนอข้อมูลและเชื่อมโยงเหตุการณ์อย่างสะเปะสะปะ นำไปสู่การสร้างข่าวปลอมและคำอธิบายเชิงทฤษฎีสมคบคิดที่ดูเป็นวิชาการ ถูกต้อง เทียงตรง เป็นกลาง ชอบด้วยคุณธรรมและศีลธรรมอันดี อีกทั้งยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ปลุกเร้าการคิดวิพากษ์แบบหักล้างทำลาย (destructive) เพื่อลดทอนความน่าเชื่อถือผ่านการท้าทายให้พิสูจน์ยืนยันความจริง บนฐานของการสงสัยและระแวงระวังอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในเชิงสาระภายในและในเชิงปฏิกิริยา

บรูโน ลาตูร์ (Bruno Latour) (2004) บอกว่าจิตวิญญาณของการวิพากษ์ในช่วงเวลาปัจจุบันกำลังหมดแรง ความเข้าใจโดยทั่วไปเกี่ยวกับการวิพากษ์ในทุกวันนี้มักอยู่ในรูปของการหักล้าง (debunking forms) อาทิ การถอดรื้อ ตอบโต้ โจมตี และประณามหมยามเหยียด ซึ่งมุ่งบ่อนทำลายเพื่อเอาชนะคะคานกันมากกว่าที่จะนำเสนอ ให้บทสะท้อน หรือข้อคิดอันนำไปสู่คำอธิบายและความเข้าใจใหม่ ๆ ลาตูร์อุปมาว่าโลกในปัจจุบันเต็มไปด้วยสงครามมากมาย ไม่ว่าจะเป็นสงครามต่อวิทยาศาสตร์ สงครามต่อวัฒนธรรม สงครามต่อความยากจน รวมถึงสงครามต่อการก่อการร้าย เรายังจำเป็นต้องเพิ่มซากปรักหักพังใหม่ ๆ เข้าไปในดงซากปรักหักพังที่มีอยู่แต่เดิมอีกหรือ งานของเราคือการเพิ่มการถอดรื้อเข้าไปในความหมายของการทำลายล้างเช่นนั้นหรือ จิตวิญญาณของการวิพากษ์กลายเป็นอะไรไปแล้ว เขายอมรับว่าที่ผ่านมาเขาอาจมีส่วนในการสร้างความเข้าใจที่ผิดอย่างโง่ ๆ ในลักษณะดังกล่าว การแสดงให้เห็นความไม่แน่นอนทางวิทยาศาสตร์ในการสร้างข้อเท็จจริง (construction of facts) ที่มีปัจจัยทางสังคมในลักษณะต่าง ๆ เข้ามาเป็นปัจจัยร่วม ไม่ได้มีเจตนาในการชี้ชวนให้เกิดการหักล้างข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์ที่นิ่งนอนแล้วและเป็นที่ยึดถือโดยทั่วกัน แต่เป็นการปลดปล่อยสังคมออกจากข้อเท็จจริงที่ถูกทำให้เป็นกลางอย่างเป็นธรรมชาติ เขายังตั้งคำถามต่อไปว่า ที่ผ่านมาเราใช้เวลาไปกับการตรวจสอบอคติและวาระต่าง ๆ ซึ่งชุกช่อนอยู่เบื้องหลังการปรากฏตัวของคำกล่าวอ้างที่ดูเป็นกลาง ไม่เลือกฝักเลือกฝ่าย แต่ในปัจจุบันนี้ เรากลับต้องเปิดเผยข้อเท็จจริงที่สามารถพิสูจน์ได้ ซึ่งถูกหลบเลี่ยงหรือปิดบังไว้ด้วยภาพลวงตาของอคติ อุดมการณ์ ตลอดจนวาระซ่อนเร้นต่าง ๆ ใช้หรือไม่

ในความหมายที่การวิพากษ์หมายถึงการเผยให้เห็นเบื้องหลังทางสังคม วัฒนธรรม และปฏิบัติการต่าง ๆ ที่มีได้ปรากฏตัวหรือเผยโฉมให้เห็นอย่างตรงไปตรงมา ปฏิบัติการต่อการรับรู้และเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เทคโนโลยีต่าง ๆ พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งอิทธิพลต่อการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาทั่วทั้งโลก การคิดเชิงวิพากษ์ถูกขับเคลื่อนให้เป็นทักษะสำคัญของการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย พระราชบัญญัติการอุดมศึกษา (Higher Education Act) ของประเทศสวีเดน ระบุว่านักศึกษาต้องมีทักษะในการประเมิน ติความ ตลอดจนจนร่วมถกเถียงเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างวิพากษ์วิจารณ์ ขณะที่ในออสเตรเลีย ทิม จอห์น มัวร์ (Tim John Moore) (2011) บอกว่าการคิดเชิงวิพากษ์เป็นเป้าหมายของการศึกษาในรั้วมหาวิทยาลัย นโยบายและยุทธศาสตร์การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. 2563-2570 ของไทย สนับสนุนให้มีการเพิ่มขีดความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์ เพื่อไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของการคิดตาม ๆ กัน (สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ 2562) แต่จะเกิดอะไรขึ้นถ้าการวิพากษ์กลายเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการคิดตาม ๆ กันที่ดูเหมือนจะใช้สมองแล้วแต่ไม่ใช่ อีกทั้งยังมุ่งทำลายล้างมากกว่าสร้างสรรค์ยิ่งกว่าที่เคยเป็น ลาตุร์ (2004) สังเกตว่าการวิพากษ์ที่ร่ำเรียนกันในระดับอุดมศึกษานี้วางอยู่บนการหักล้าง ระแวงระวัง และมุ่งจับผิด ซึ่งเป็นไปในลักษณะเดียวกับความเข้าใจโดยทั่วไปว่าการวิพากษ์คือการก่อสงครามที่มุ่งเอาชนะและทำลายสิ่งที่ตนเองไม่ชอบหรือไม่เห็นด้วย พลังในการสร้างความเปลี่ยนแปลงของการวิพากษ์อ่อนแอลงไปพร้อมกับสถานะที่ตัวมันเองกลายเป็นสิ่งไม่น่าพิสมัย สถานะของการวิพากษ์ตามความเข้าใจเช่นนี้มีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างสังคมสองมาตรฐาน (double standards) ที่ไม่เชื่อในอะไรที่ไม่ถูกต้องตรงใจนับแต่แรกเห็น

“การศึกษาปริญญาเอกตลอดหลักสูตรในสหรัฐอเมริกายังคงทำให้มั่นใจว่านักศึกษาคนเก่งจะได้เรียนรู้ว่าข้อเท็จจริง (facts) เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ไม่มีสิ่งที่เป็นกลาง โปร่งใส และไร้อคติในการอธิบายความจริง เราต่างเป็นนักโทษของภาษาเสมอมา เช่นเดียวกับที่เราต่างพูดจากจุดยืนที่จำเพาะของเรา ในขณะเดียวกันนั้นเอง พวกเราต่างก็ใช้ความคิดว่าด้วยการสร้างทางสังคมในทำนองเดียวกันมาใช้หักล้างและทำลายหลักฐานข้อเท็จจริงบางประการที่อาจช่วยชีวิตพวกเราไว้”

(Latour 2004)

ท่ามกลางสถานการณ์ของการวิพากษ์ที่กำลังหมดแรง มุ่งหักล้าง ไม่สร้างสิ่งใหม่ และไม่สู้ทำประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ สถานะของการวิพากษ์ในปัจจุบันอยู่ในขั้นวิกฤติ (Fassin 2017; Fassin & Harcourt 2019; Hart 2015) สถานการณ์ที่ยากลำบากนี้สัมพันธ์กับการถกเถียงของกลุ่มล้ำหน้า (avant-garde) ซึ่งตั้งคำถามว่าเรายังวิพากษ์กันไปได้ไม่ไกลพอใช่หรือไม่ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผู้คนสูญเสียความสามารถในการตั้งคำถามเรื่องความรู้กับอำนาจใช้

หรือไม่ และเป็นพันธะทางศีลธรรมของพวกเขาหรือไม่ที่จะทบทวนการวิพากษ์เพื่อที่จะนำเสนอประเด็นที่สังคมให้ความสนใจ ฟาแซง และอาร์คอร์ท (2019) อธิบายว่าจุดยืนดังกล่าวของกลุ่มล้าหน้าเป็นปฏิกิริยาจากความเข้มข้นในปัจจุบันของแนวคิดแบบปฏิฐานนิยม (positivism) ที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐและเอกชนในนามของประสิทธิภาพ (efficacy) ที่มีวาระทางเศรษฐกิจและการพัฒนาเป็นตัวนำ การคิดเชิงวิพากษ์ที่มุ่งสะท้อนปัญหาและให้ข้อเสนอที่แตกต่างออกไปจึงไม่ค่อยได้รับความสำคัญในสถานการณ์ที่วิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ อำนาจทางการเมือง และการได้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจประสานกันอย่างมีพลัง ทั้งนี้ ไม่ใช่แค่ในทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่ยังรวมถึงโลกวิชาการและสถาบันการศึกษาด้วย การวิพากษ์ทั้งที่ตั้งมั่นว่าข้อเท็จจริง (facts) เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น และทั้งที่เลียนแบบโดยมีวาระซ่อนเร้นแอบแฝงอันปรากฏอย่างผสมปนเปในรูปของสงครามหักล้างทำลายเช่นนี้ กลับไม่ได้มีบทสะท้อนที่จะช่วยประเมินและสร้างให้มีคุณภาพการใหม่ ๆ เกิดขึ้นอย่างที่ควรจะเป็น

ในแง่ที่การวิพากษ์เป็นสิ่งตอบสนองต่อสถานะของสังคม ฟาแซง (2019) อธิบายให้เห็นที่มาที่ไปของสถานการณ์ดังกล่าวผ่านการตรวจสอบสถานะของการวิพากษ์ในช่วงทศวรรษ 1960-1970 และ 2000-2010 ในสองประเทศ คือฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา เพื่อที่จะวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์การวิพากษ์และเทียบให้เห็นพัฒนาการในบริบททางประวัติศาสตร์ การกล่าวถึงแง่มุมว่าด้วยความรุนแรงของชาตรีเมื่อปี 1961 ก่อนที่เขาจะได้รับรางวัลโนเบลในอีก 3 ปีถัดมา แสดงให้เห็นการเปิดกว้างต่อการวิพากษ์ของฝรั่งเศสในช่วงเวลาดังกล่าว ขณะที่ในปี 1964 ของสหรัฐอเมริกา ตัวอย่างการประท้วงของนักศึกษาต่อแคทเธอริน โทวัล ผู้บริหารมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย เบิร์กลีย์ (University of California, Berkeley) ที่ประกาศห้ามไม่ให้มีการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองและจะบังคับใช้กฎระเบียบอย่างเคร่งครัด นำมาซึ่งการหยิบยกข้อตกลงว่าด้วยการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี (free speech) ในท้ายที่สุด อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกับที่ฝรั่งเศสลงเอยด้วยกฎหมายต่อต้านการกระทำที่มีแนวโน้มสนับสนุนการก่อการร้าย ในปี 2017 เขาเทียบให้เห็นว่าในปีเดียวกัน มหาวิทยาลัยดังกล่าวในสหรัฐอเมริกากลับให้เจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามาควบคุมการประท้วงของนักศึกษาต่อองค์ปาฐกที่มีประวัติเหยียดสีผิว การถดถอยลงของการวิพากษ์ในแง่หนึ่งจึงสัมพันธ์กับการกลับมาเรื่องอำนาจทางการเมืองฝ่ายขวา ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหลาย ๆ แห่งทั่วโลก ตลอดจนความเข้าใจของฝ่ายซ้ายที่มีต่อการวิพากษ์ว่าเป็นการก่อสงครามต่อศัตรูทางการเมืองที่คิดผิดไปจากพวกตน

บริบทสำคัญของการทำความเข้าใจการวิพากษ์ในช่วงทศวรรษ 1950-1970 คือช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ เช่นเดียวกับการแผ่กว้างของกระแสความคิดแบบถึงราก (radical thinking) ไปทั่วโลก อย่างไรก็ตาม ปฏิริยาต่อช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงและกระแสความคิดดังกล่าวก็เริ่มปะทุขึ้นในช่วงทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา นั่นคือการผงาดขึ้นของช่วงเวลาแห่งนโยบายแบบเสรีนิยมใหม่และกระแสความคิดแบบขวาจัด ฟาแซง (2019) บอกว่าระเบียบโลกใหม่ถูกสร้างขึ้นภายใต้เส้นแบ่งเชิงอุดมการณ์ที่ชัดเจนระหว่างฝ่ายซ้ายและ

ฝ่ายขวา กล่าวอย่างง่ายคือฝ่ายเสรีนิยมและอนุรักษนิยม อันที่จริง นับตั้งแต่ครั้งหลังทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา เผด็จการฝ่ายขวาเติบโตขึ้นมากในประเทศแถบลาตินอเมริกา การปราบปรามฝ่ายซ้ายได้รับความช่วยเหลือจากสำนักข่าวกรองกลาง (CIA) ของสหรัฐอเมริกา ในฐานะพื้นที่ทดลองระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ ขณะที่ในยุโรป การเมืองฝ่ายอนุรักษนิยมก็เติบโตนำไปสู่การแผ่ขยายของนโยบายเสรีนิยมใหม่โดยเฉพาะภายใต้การนำของโรนัลด์ เรแกน (Ronald Reagan) และมาร์กาเรต แสตเทอร์ (Margaret Thatcher) การจัดการเชิงเสรีนิยมใหม่ของรัฐและทุนนำมาซึ่งระบบที่กำกับและเสริมความเข้มแข็งให้กับการก่อตัวของกลุ่มอำนาจเก่า (Biehl & McKay 2012) พัฒนาการดังกล่าวนำไปสู่สิ่งที่ฟิลลิป มิโรวสกี (Phillip Mirowski) (2011) เรียกว่าเป็นการเกิดขึ้นของเศรษฐกิจความรู้แบบใหม่ (new knowledge economy) ในช่วงทศวรรษ 2000-2010 ซึ่งการคิดเชิงวิพากษ์ถูกพิจารณาจากกลุ่มอำนาจการเมืองฝ่ายขวาว่าไม่มีประโยชน์สำหรับตลาด ไม่สัมพันธ์กับความรู้อันเป็นวิทยาศาสตร์ และให้ผลเชิงลบต่อการพัฒนาแบบเส้นตรงเดียว (unilinear) ของรัฐสมัยใหม่ ลาตุร์ (2004) ตั้งคำถามว่า ภายใต้บรรยากาศดังกล่าว การวิพากษ์จะสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับโครงสร้างอำนาจได้อย่างไร ในขณะเดียวกัน การวิพากษ์เพื่อหักล้างทำลายก็กลายเป็นอาวุธของฝ่ายซ้ายในการสู้รบและตอบโต้กับฝ่ายขวา ส่งผลให้ความพยายามลดทอนจิตวิญญาณของการวิพากษ์และควบคุมให้อ่อนแรงในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการตีวงแคบหรือการสร้างสังคมที่กระจัดพลัดพรายในการทะลุบอบนทางความคิด ล้วนเป็นผลมาจากพัฒนาการดังกล่าวทั้งในทางตรงและทางอ้อม

***

ในขณะที่คีธ ฮาร์ท (Keith Hart) (2015) บอกว่าการวิพากษ์เป็นความสามารถในการตัดสิน (judgment) ผ่านการใช้ความคิดเห็นบนฐานของการคิดใคร่ครวญอย่างถี่ถ้วนเพื่อที่จะประเมินและยกระดับความคิดเห็นให้ก้าวข้ามขีดจำกัด มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) (1996) เห็นว่าการวิพากษ์เป็นกระบวนการที่ปัจเจกบุคคลให้สิทธิตนเองในการตั้งคำถามต่อความจริงที่เป็นผลมาจากอำนาจ ฟาแซง (2019) อธิบายว่าการวิพากษ์เรียกร้องการประเมิน นั่นคือการตรวจสอบความหมาย นัยสำคัญ และความสลับซับซ้อน ไปพร้อมกับการเคลื่อนบทสะท้อนเพื่อตั้งคำถามในประเด็นต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม ลาตุร์ (2004) ตั้งข้อสังเกตว่าวัฏจักรการวิพากษ์เริ่มต้นจากการหิบบกสิ่งที่ถูกวิพากษ์ขึ้นมาเสนอก่อนอย่างตรงไปตรงมา แล้วต่อด้วยการฉายให้เห็นว่ามีความคิดหรือความปรารถนาบางประการดำรงอยู่ด้วย จากนั้นจึงชี้ว่าความคิดหรือความปรารถนาเหล่านั้นไม่ใช่สิ่งใดนอกจากผลผลิตบางอย่างของเงื่อนไขทางสังคม วัฏจักรที่ไม่สร้างสิ่งใหม่เช่นนี้มีส่วนก่อรูปการวิพากษ์ในลักษณะหักล้างที่เป็นปัญหา ในบางครั้ง การวิพากษ์บางสิ่งบางอย่างถูกสวนกลับด้วยการวิพากษ์ข้อวิพากษ์ คู่ตรงข้ามของข้อเท็จจริงและความคิดเห็นถูกผลิตซ้ำและฉีกให้แยกขาดออกจากกันซ้ำแล้วซ้ำเล่า ในคำถามว่าเราจะเชื่ออะไรได้บ้างในการวิพากษ์ ลาตุร์เห็นว่าจิตวิญญาณของการวิพากษ์แบบ

หักล้างเช่นนี้ชี้ให้เราเดินไปผิดทาง ข้อคิดเห็นดังกล่าวไม่ใช่การปฏิเสธความคิดเรื่องการประกอบสร้างทางสังคม แต่เป็นการสำรวจตรวจสอบใหม่เพื่อไม่ให้เราต่อสู้อัปเดตผิดคน เขาเห็นว่าการไปให้พ้นจากทวิลักษณ์ของการวิพากษ์ไม่ใช่การไม่พูดเรื่องข้อเท็จจริง แต่เป็นการเข้าใกล้เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริง (Latour 2004) ในทำนองเดียวกัน ฟาแซง (2017) เห็นว่าการวิพากษ์ไม่ใช่ป้อมปราการที่ต้องบุกยึด แต่เป็นพื้นที่ของการบ่มเพาะความคิดใหม่ ๆ คำตอบของการวิพากษ์จึงไม่ใช่การทำลายล้าง หากแต่เป็นการซ่อมสร้างใหม่เพื่อช่วยพัฒนาในทางสร้างสรรค์ (constructive) ด้วยมุมมองที่แตกต่างกันไป

ท่ามกลางวิกฤติในช่วงเวลาปัจจุบัน อีฟ โคซอฟสกี เซดวิก (Eve Kosofsky Sedgwick) (2003) อธิบายว่าความเข้าใจต่อการวิพากษ์เป็นความหมายเชิงลบ โดยวางอยู่บนการตั้งข้อสงสัย เธอบอกว่าแทนที่การวิพากษ์จะเป็นการมุ่งหักล้างทำลาย มันควรเป็นการเสริมพลังและผลิตสร้าง เช่นเดียวกับการสนับสนุนให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น การพิจารณาและทำความเข้าใจแบบหวาดระแวง (paranoid reading) ซึ่งมุ่งตั้งคำถามและพยายามหักล้างควรถูกแทนที่ด้วยการพิจารณาและทำความเข้าใจแบบซ่อมสร้าง (reparative reading) ซึ่งมีท่าทีของการวิพากษ์เชิงสร้างสรรค์ นาราน เฮนสลีย์ (Nathan Hensley) (2013) กล่าวถึงการพิจารณาและทำความเข้าใจแบบภัณฑารักษ์ (curatorial reading) โดยบอกว่าเราสามารถเผยให้เห็นจุดดำหนิไปพร้อมกับนำเสนอแง่มุมที่สวยงามไปพร้อมกันได้ ลาตุร์ (2010) เห็นว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาโดยไม่สนใจสิ่งที่มีอยู่ก่อนอย่างเพียงพอ การวิพากษ์แบบหักล้างทำลายมักมองข้ามความตั้งใจและวิธีการที่สิ่งต่าง ๆ ถูกเสนอขึ้น ในทางมานุษยวิทยา ฟาแซง (2017) เสนอว่าการทำงานชาติพันธุ์วรรณามีบทบาทในการสร้างบทวิพากษ์ทางสังคมวัฒนธรรมที่หนักแน่นและสมเหตุสมผล เพราะในการทำงานชาติพันธุ์วรรณาผู้ทำเปรียบเสมือนคนที่อยู่ในอ้ากับคนที่ศึกษา ในขณะเดียวกัน การเขียนเพื่อนำเสนอเรื่องราวก็เหมือนกับการอยู่นอกอ้ากับคนที่เห็นด้วยหรือเห็นแย้งจากการนำเสนองานดังกล่าว ในฐานะของการทำงานชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ ผู้ทำจะอยู่ในวิภาษภาวะในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โจอาอ บีห์ล (Joao Biehl) และราม่าห์ แม็คเคย์ (Ramah McKay) (2012) เห็นว่าการทำงานชาติพันธุ์วรรณาไม่เพียงมีศักยภาพในการวิพากษ์ แต่ยังมีศักยภาพในสร้างความเปลี่ยนแปลงเชิงการเมืองที่อิงอยู่กับหลักฐานข้อเท็จจริงในการอธิบายและวิเคราะห์อย่างรอบคอบด้วยเพื่อที่จะกอบกู้วิกฤติของการวิพากษ์ในปัจจุบันไม่ให้ตกลงไปในหล่มความคิดที่ไม่ทำให้สังคมเคลื่อนไปข้างหน้า ท่าทีและความเข้าใจต่อการวิพากษ์จำเป็นต้องถูกทบทวนใหม่อันจะทำให้จุดมุ่งหมายของการวิพากษ์เป็นการสร้างมากกว่าทำลายอย่างที่เคยเป็นมา

ผู้เขียน

วิสุทธิ์ เวชวารภรณ์

นักวิจัย ฝ่ายวิจัยและส่งเสริมวิชาการ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

รายการอ้างอิง

- สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ. 2562. *นโยบายและยุทธศาสตร์ การอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม พ.ศ. 2563-2570*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการ อุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม
- Biehl, J. & McKay, R. 2012. Ethnography as Political Critique. *Anthropological Quarterly*. 85(4): 1209-1227.
- Fanon, F. [1961] 2004. *The Wretched of the Earth*. New York: Grove.
- Fassin, D & Harcourt, B. 2019. Introduction, In *A Time for Critique*, Fassin, D & Harcourt, B. (eds.) New York: Columbia University Press.
- Fassin, D. 2019. How is Critique? In *A Time for Critique*, Fassin, D & Harcourt, B. (eds.) New York: Columbia University Press.
- Hart, K. 2015. Cultural Critique, In *International Encyclopedia of Social & Behavioral Sciences*. Oxford: Pergamon Press.
- Hensley, N. 2013. Curatorial Reading and Endless War. *Victorian Studies*. 56(1): 59-83.
- Latour, B. 2004. Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry*. 30(2):225-248.
- Latour, B. 2010. An Attempt at a Compositionist Manifesto. *New Literary History*. 41(3): 471-490.
- Mirowski, P. 2011. *Science-Mart: Privatizing American Science*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Moore, T. J. 2011. Critical Thinking and Disciplinary Thinking: A Continuing Debate. *Higher Education Research & Development*. 30(3): 261-274.
- Sartre, J-P. [1961] 2004. Preface, In *The Wretched of the Earth*, by Fanon, Frantz. New York: Grove.
- Sedgwick, E. K. 2003. Paranoid Reading and Reparative Reading or, You're so Paranoid, You Probably Think This Essay Is About You. In *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham: Duke University Press.